

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
Kriminológia Doktori Program

Szalai Alida

A környezeti károkozás társadalmi kontrolljának
kriminológiai megközelítése

A doktori értekezés tézisei

Témavezetők:

Dr. Gönczöl Katalin professor emerita (2021-től)

Dr. Borbíró Andrea (2018-tól 2021-ig)

Budapest, 2025

I. Problémafelvetés

A környezeti kár vagy ártalom tágabb kategória, mint a környezetkárosító bűncselekmények.¹ A kriminológiában a környezeti kár megjelenhet a fehérgalléros bűnözést, a gazdasági bűncselekményeket, az állami, a vállalati, illetve az állami-vállalati bűncselekményeket vizsgáló kutatásokban.² A kilencvenes évek elején alakult ki a zöld kriminológiai ernyőfogalom (Lynch, 1990), amely valamilyen szinten egybefogta ezeknek a kutatásoknak a környezeti károkozással kapcsolatos eredményeit, és támogatta a közös fogalomkészlet kialakulását amellet, hogy megmaradt a különböző megközelítésmódokból eredő differenciáltság és sokszínűség is. A zöld kriminológiai irányzat egyik alaptétele az, hogy a legtöbb környezeti kár a legalitás és az illegalitás folytonosságán található szürke zónában helyezkedik el (Ruggiero és South 2010). Vannak a környezeti károkozásnak olyan súlyos formái, amelyekre már a büntetőjog is reagál. Sok esetben azonban ezek olyan jelenségek, amelyek büntetőjogi fogalmak között nem értelmezhetők, de olyan alapvető emberi jogokat sérthetnek, mint például az egészséghez, az élelemhez és a vízhez való jog (Zaitch, Boekhout van Solinge és Müller 2014).

A zöld kriminológia elméleti bázisából kiindulva az értekezés egyrészt azt vizsgálja, hogy milyen gazdasági érdekek és kulturális jellegzetességek állnak a környezeti károkozás mögött, másrészt ezzel kapcsolatban azt, hogy mi történik azokkal az emberekkel és közösségekkel, amelyek világszerte küzdenek a környezeti károkat okozó beruházások és iparágak ellen. Nemzetközi és civil szervezetek is rávilágítanak arra, hogy különböző, sok esetben represszív reakcióknak vannak kitéve azok a környezetvédők, akik a természeti erőforrások körüli konfliktusok frontvonalában tevékenykednek, mert üzleti és nemzetgazdasági érdekeket veszélyeztetnek (ARTICLE 19 2016; Global Witness 2019, 2023, 2024). Ezek a gyakorlatok megjelenhetnek a kriminalizációban, különböző puha kontrolleszközökben, a környezetvédők címkézésében, az őket ért atrocitásokban és fenyegetésekben, illetve az ellenük elkövetett, akár életellenes bűncselekményekben is. Az áldozatok lehetnek a környezeti károkozás által érintett közösség aktivistái, társadalmi mozgalmak és civil szerveződések tagjai, jogvédők vagy újságírók. A Global Witness adatai szerint 2023-ban 196 – 2012 óta a becslések szerint összesen 2106 – olyan környezetvédőt öltek meg, akik a környezetüket és a földjüket védték különböző iparágak – mint például a bányászat, a fakitermelés, az ipari mezőgazdaság vagy a hidroelektrika – terjeszkedése ellen (Global Witness 2024). A Global Witness (2024) tudomására jutott életellenes bűncselekmények szinte kizárólag a globális dél országokban történnek – 2023-ban 85 százalékuk

¹ az angol *harm* kifejezés fordítása, amelyre a kár, illetve az ártalom magyar kifejezéseket használok. Itt a kár fogalma, attól függően változhat, hogy milyen megközelítésmódot alkalmazunk. Nem fedti teljesen a magyar jogban használatos terminológiát, de átfedések lehetnek. Kutatásomban azokkal a környezeti károkkal foglalkozom, amelyek mögött állami és/vagy piaci szereplők és érdekek állnak.

² Ezeknek kutatásoknak Sutherland (1949) fektette le az alapját a fehérgalléros bűnözés koncepciójával. Dolgozatomban az angolszász szakirodalomban ernyőfogalomként elterjedt *hatalommal rendelkezők bűncselekményei* (*crimes of the powerful*) terminológiát használok (Barak, 2015).

Latin-Amerikában – leginkább az őslakos közösségeket veszélyeztetve. Ezekre a bűncselekményekre az elkövetők büntetlensége és a magas látencia is jellemző (Lynch, Stretesky, és Long 2018). Az aktivisták kriminalizációjával, címkézésével, valamint az őket ért fenyegetésekkel és atrocitásokkal azonban Európában vagy az Egyesült Államokban is találkozhatunk, ez a gyakorlat világszerte még több környezetvédőt érint. Pontos adatokról nincs tudomásunk, civil szervezetek jelentései szerint ezeknek az eseteknek is igen nagy a látenciája (ARTICLE 19 2014).

Ha ezekre az állami és a privát szereplők által alkalmazott represszív gyakorlatokra egyfajta kontrollmechanizmusként tekintünk, akkor érdemes azt is megnézni, hogy ezek milyen tágabb folyamatba illeszkednek. A vizsgálódást a környezeti károkhoz vezető folyamatoknál, és azok társadalmi kontrolljánál kezdem. Innen kiindulva, egyrészt megvizsgálom azokat a gazdasági gyakorlatokat, illetve azokat a mögöttes érdekeket, amelyek egy adott közösséget érintő környezeti kárhoz vezetnek. Másrészt vizsgálom a környezeti kár lehetséges társadalmi kontrollját, amelynek intézményesült formáit többek között nemzeti és nemzetközi jogszabályok, nemzetközi szervezetek egyezményei, valamint emberi jogi dokumentumok alkotják. Itt felmerül az a kérdés, hogy milyen hatékonysággal működik a környezeti károkozás intézményesült kontrollja. Rojas-Páez (2014) arra hívja fel figyelmet, hogy a környezetkárosító tevékenységek szabályozását érintő nemzetközi jogszabályokban és egyezményekben is a kapitalista piacgazdaság és annak logikája tükröződik. Mivel nem szakítanak a környezeti károkozás eredetével (Lynch és mtsai., 2013), nem nyújtanak megfelelő védelmet a globális piaci folyamatok környezet-pusztításaival szemben. Ezek a piaci folyamatok helyi szinten súlyos környezeti károkat és társadalmi konfliktusokat okozhatnak, valamint a mögöttes gazdasági és politikai érdekek hozzájárulhatnak a károkozás ellen fellépő civilek tevékenységének kontrolljához.

Az intézményesült kontroll sokszor megtapasztalt elégtelenségéből kiindulva, érvelésemben az érintett közösség szintjén kialakuló rezisztenciára a környezeti károkozás informális társadalmi kontrolljaként tekintek, amely az előbbi hiányosságaira reagál. Az ellenállás nehezítésének és ellehetetlenítésének eszköztárát a rezisztencia kontrolljaként értelmezem. Az informális társadalmi kontroll és az intézményesült kontroll interakcióinak vizsgálata nem újkeletű a kriminológiában (Cohen, 1985; Garland, 2001; Ferrell, Hayward and Young, 2008; Borbíró, 2011). Kutatásomban viszont nem a bűnözést és a bűnözéskontrollt vizsgálom, hanem tágabb értelemben a környezeti károkozást, és annak kontrollját.

II. A kutatás céljai és módszertana

A kutatás egyik célja a hatalom és az ellenállás dinamikájának feltárása a környezetkárosítással összefüggő érdekkonfliktusok által generált kontrollmechanizmusok vizsgálatával. Ezáltal a

környezetkárosítás reprodukciós folyamatainak megértéséhez való hozzájárulás. Az elemzéshez kettős szempontrendszert alkalmazok, amely a dolgozat felépítését is kialakítja:

- a) Kutatásom egyik fő témája a rezisztencia, illetve a rezisztencia kontrollja. Ezen belül a környezetkárosítás társadalmi kontrolljának különböző formái közötti dinamikák feltárására, illetve annak megértésére helyezem a hangsúlyt, hogy ezek hogyan járulnak hozzá a környezeti károkozás újratermelődési folyamataihoz. Itt elsősorban a környezeti károkozáshoz kapcsolódó társadalmi kontroll különböző formáinak bemutatására, illetve a köztük megjelenő dinamikák feltárására törekszem. Mivel a kritikai kriminológiák egyre nagyobb teret biztosítanak a társadalmi viszonyok által közvetített károk vizsgálatának (DeKeseredy, 2011), ezért érdemes megismerni és elemezni azokat a mechanizmusokat és eszközöket, amelyek a társadalmi és környezeti károk kontrolljához kapcsolódnak, illetve azokat az érdekeket és érdekkonfliktusokat, amelyek alakítják ezeket.³ Ezért kutatásomban **a környezeti károkozáshoz és az ellenálláshoz köthető társadalmi kontroll különböző formáit vizsgálom**, amelyet az értekezés 4. fejezetében fejtek ki bővebben.
- b) Ehhez viszont megkerülhetetlen a **környezeti károkozáshoz vezető globális folyamatok és az abban megjelenő hatalmi viszonyok és gazdasági érdekek elemzése**, amely a kutatás másik lényeges szempontrendszere. Ahhoz, hogy környezeti károkozás, illetve annak reprodukciója szempontjából a globális és a lokális, társadalmi viszonyokat alakító konfliktusának hatását megértsük, a makro szintű folyamatokat is vizsgálnunk kell. Ezt az értekezés 3. fejezetében, az elméleti keretrendszerrel együtt tárgyalom.
- c) Ezt a kettős szempontrendszert végül az értekezés 5. fejezetében egy esettanulmányban szinтетizálom, amelyben a gödi Samsung gyár által okozott környezeti károkat és társadalmi konfliktust, illetve a hozzá kapcsolódó társadalmi kontrollmechanizmusokat vizsgálom dokumentumelemzés és aktivistákkal, illetve helyi lakosokkal készült interjúk alapján.

Annak ellenére, hogy a hazai kriminológiai gondolkodásban az elmúlt tíz évben már megjelent a zöld kriminológiai megközelítés (ld. pl. Irk, 2016; Zachar, 2020; Molnár, 2021; Szalai, 2023), még mindig nem elég meghatározó, így e kutatás kriminológiaelméleti céljai között az is szerepel, hogy a hazai kriminológiában megerősítse a környezeti károkat és bűncselekményeket vizsgáló zöld kriminológiai irányzatot. Másrészt – mivel a kutatásban hangsúlyosan megjelenik az elméletorientáltság – az értekezés deklarált célja az is, hogy a zöld kriminológiai keretet gazdagítsa a társadalmi kontroll megközelítéssel a környezeti károk és az ellenállás vizsgálatához.

³ Kutatásomban nem törekszem a környezeti kár pontos definiálására, hanem inkább a környezeti kár társadalmi kontrolljának elemzésével azoknak a dinamikáknak és diskurzusoknak a bemutatására, amelyek egy adott esetben alakíthatják a környezeti ártalom észlelését, amely hatást gyakorolhat a kontroll formáira is.

A dolgozat sajátos konceptuális keretét a zöld-kulturális kriminológia elméleti keretébe integrált társadalmi kontroll megközelítés adja, amely az esettanulmány elemzési keretét is kialakítja. Ebben a dinamikus modellben a környezeti károkozás körül kialakuló társadalmi kontroll különböző formái közötti interakciók vizsgálatára helyezem a hangsúlyt. Ezen belül megkülönböztetem a környezeti károkozás, valamint a környezeti károkozás ellenében kialakult rezisztencia társadalmi kontrollját. A társadalmi kontrollal kapcsolatban a szakirodalom (Cohen, 1985; Garland, 2001) különbséget tesz a formális (intézményesült), és az informális kontroll között.

1. A környezeti károkozás társadalmi kontrolljának formális vetületét alkotják a környezetkárosító tevékenységek kontrolljára irányuló normatív rendszerek és jogszabályok. A környezeti károkozás informális kontrolljaként értelmezem az érintett közösségek rezisztenciáját, illetve tágabb értelemben, a környezetvédelemmel kapcsolatos társadalmi mozgalmakat. Ebben a kontextusban a környezeti károkozás informális kontrollja az intézményesült kontroll, vagyis a jogi formális kontrolleszközök hiányosságaira vagy elégtelen működésére reagál. Sok esetben a jogi kontrollmechanizmusok kikényszerítése az egyik eszköze a rezisztenciának.
2. Azzal kapcsolatban is beszélhetünk a formális és az informális kontroll eszközeiről, hogy milyen reakciókat válthat ki a rezisztencia azok körében, akik a környezeti károkozás mögött álló folyamatokat támogatják. A rezisztencia és a társadalmi mozgalmak formális kontrollja megjelenhet az aktivisták kriminalizációjában, vagy akár a demonstrációk lehetőségének korlátozásában, amely különböző pontokon kapcsolódhat a kriminálpolitikához. Az ellenállás informális és jogellenes kontrolljaként értelmezhetjük többek között a környezetvédők ellen elkövetett erőszakos és életellenes bűncselekményeket és az őket érő fenyegetéseket. Az ellenállás informális kontrolljába tartozó jelenségek nem érnek véget a represszív kontroll eszközeivel. Olyan gyakorlatokkal is találkozhatunk, amelyek úgynevezett puha kontrolleszközökkel próbálják gyengíteni az ellenállást, mint például az adott környezeti kárt okozó vállalat társadalmi felelősségvállalás programja.

Ezekből adódóan kutatásom elején az alábbi munkahipotézist állítottam fel:

A környezeti károkozás gyenge intézményesült kontrollja, illetve a környezeti károkat okozó gazdasági tevékenységek intézményesült elősegítése a társadalom részéről olyan informális kontrollmechanizmusokat válthat ki, amelyek az ellenállás különböző formáiban jelennek meg. Erre az ellenállásra adott, kontroll típusú reakciók felerősítik a környezeti károkozás reprodukciós folyamatait.

Ebből kiindulva a következő kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

1. Milyen jellegzetességeket és összefüggéseket fedezhetünk fel a környezeti károkozás intézményesült és informális társadalmi kontrolljában?
2. Hogyan valósul meg az ellenállás kontrollja?
3. A környezeti károkozás és az ellenállás kontrollja hogyan kapcsolódik a környezeti károkozás reprodukciós folyamataihoz?

Alapvetően elméletorientált kutatást folytattam, amelyben keverednek az alapkutatás és a magyarázó kutatás elemei (Semens, 2011). Az alapkutatás jellegéből kiindulva a kutatási probléma jellegzetességeinek feltárása, illetve a megértését elősegítő konceptuális és elméleti keret létrehozása a hangsúlyos, de nem szorítkozom kizárólag erre. A környezeti károkozás körül kialakuló társadalmi kontroll különböző formái közötti dinamikák vizsgálatából levont következtetések a környezetkárosítás reprodukciós folyamatainak megértéséhez járulnak hozzá, tehát ebből a szempontból magyarázó jellege is van a kutatásnak.

A kutatási problémában mind a makro, mind pedig a mikro szinten tapasztalható társadalmi jelenségek kulcsfontosságúak. A makro és az interakciók szintjén megjelenő társadalmi jelenségek együttes vizsgálatából adódóan kutatás módszertani megfontolásaihoz a *kritikai* és a *fenomenológiai* episztemológiák nyújtják az alapot (Scotland, 2012). A kutatási folyamatban a makro szinthez köthető az adott környezeti kárhoz vezető hatalomviszonyok és struktúrák feltárása, amelyben hangsúlyosan megjelennek a kapitalista piacgazdaság termelési gyakorlatai. A mikro szintű társadalmi jelenségekhez és jelentéstartalmak feltárásához kapcsolja a kutatást az érintett közösségek ellenállása, és az erre adott, kontroll típusú reakciók vizsgálata. Így a fenomenológiai megközelítéssel azokat a környezeti károkozásról alkotott percepciókat, és annak különböző értelmezéseit is vizsgálhatjuk, amelyek az ellenállás kialakulásában, illetve annak kontrolljában játszhatnak szerepet.

Kutatásom első felében a hangsúly a dokumentum – és tartalomelemzésen volt, amelyben civil és nemzetközi szervezetek jelentéseit, szakirodalmakat, videóinterjúkat, dokumentumfilmeket (Nádasi, 2004) és a környezeti konfliktusok különböző eseteit elemezve arra jutottam, hogy a társadalmi kontroll a környezeti károkozásnak és a hozzá kapcsolódó társadalmi konfliktusok vizsgálatának lehetséges értelmezési kerete. A dokumentumelemzés végig kísérte a kutatást, mivel a kiválasztott gödi esettel kapcsolatban igen sok másodlagos adatforrás érhető el, ezért az esettanulmány elkészítésében is kiemelt szerepe volt a dokumentum – és tartalomelemzésnek.

Ahhoz, hogy a környezeti károkozás vizsgálatához a társadalmi kontroll fogalmi keretének alkalmazhatóságát bemutassam, az esettanulmány módszertanát választottam (Hancock és Algozzine, 2006; Mills, Durepos és Wiebe, 2010). Az esettanulmány elkészítéséhez másodlagos adatforrásokra és saját empirikus kutatásra támaszkodtam. Ennek keretén belül a kvalitatív

adatgyűjtési szemléletet és az ehhez kapcsolódó módszereket – félig strukturált interjúk, megfigyelés, kvalitatív tartalomelemzés, dokumentumelemzés – alkalmaztam (Corbin és Strauss, 2015). Az esettanulmány-alapú kutatási módszerben a kiválasztott esetek az elemzési egységek, amelyeket sajátos kontextusukban többféle adatforrás segítségével értelmezhetünk (Yin, 2003). Egy eseten belül feltárhatjuk a vizsgált jelenséget és annak különböző észleléseit ezért ez a módszer jól illeszkedik a fenomenológiai és konstruktivista szemlélethez (Baxter, Susan Jack and Jack, 2008).

A terepmunkát 2024 március és 2024 július között végeztem Gödön. Tizenhárom interjút készítettem, amelyből kettő szakértővel – a Greenpeace vegyipari szakértőjével és a DMRV Zrt. szakértőjével –, három a Göd-ÉRT Környezetvédelmi és Városvédő Egyesület aktivistáival, nyolc pedig gödi lakosokkal készült. A „hatalmasok bűnözését” vizsgáló kriminológiai kutatások egyik legnehezebb feladata, hogy hozzáférjen olyan vállalati és állami szereplőkhöz, akik érintettek, vagy információval rendelkeznek az adott ügyben (Beizsley, 2019). Ennek ellenére törekedtem arra, hogy a környezeti károkozás mögött álló üzleti vagy állami szereplőkkel készítsek félig strukturált interjúkat, hogy ezáltal a mögöttes érdekkonfliktusokat is árnyaltabban tudjam bemutatni, de nem válaszoltak megkeresésemre.

III. Az értekezés felépítése

Az értekezés 3. fejezetében a környezeti károkozáshoz vezető globális folyamatok, illetve a környezeti károkozás kriminológiai vizsgálatának elméleti keretét mutatom be. A kutatás során a kritikai kriminológiák elméleti és módszertani bázisából dolgozom (l. pl. DeKeseredy 2011; Borbíró 2018). Az elméleti fejezet első felében röviden bemutatom a kritikai paradigma kiindulópontjait, majd kitérek a globalizáció gazdasági dimenziójának kutatásom szempontjából lényeges implikációira, valamint a globális és a lokális Bauman (1998) által ábrázolt konfliktusára. A lokális és a globális konfliktusához szervesen kapcsolódik a szabadság aszimmetrikus eloszlása (Ruggiero, 2015) is, amely a hatalommal rendelkezők kriminalitásához kapcsolja az elméletet. Az elméleti keret a *hatalommal rendelkezők bűncselekményeinek kriminológiai kutatásaira* is támaszkodik, amelyekben hangsúlyosan megjelenik a *globalizáció gazdasági dimenziója* (l. pl. Rothe és Friedrichs, 2014; Barak, 2015; Ruggiero, 2015b; Bittle és mtsai., 2018). Az elméleti fejezet ezt követő részében részletesebben bemutatom a környezeti károkat és bűncselekményeket vizsgáló zöld kriminológia elméleti alapjait (l. pl. South, 2009; White, 2009; Lynch et al., 2013; Potter, 2014; Hall, 2015; Walters, 2018; Brisman és South, 2019), majd azoknak a szerzőknek az érveléséhez csatlakozom, akik a zöld kriminológiának a kulturális kriminológiához való erősebb kapcsolódását szorgalmazzák (l. pl. Ferrell, 2013; Brisman és South, 2014).

Az értekezés 4. fejezetében a környezeti károkozás körüli konfliktusok vizsgálatához a társadalmi kontroll dinamikus elemzési modelljét vezetem be, amely elősegíti azoknak az

interakcióknak a megértését, amelyek a környezeti károkozás társadalmi kontrolljának különböző megjelenési formái között jönnek létre. Ehhez áttekintem a társadalmi kontroll tudományos vizsgálatának főbb mérföldköveit, majd azokat a mikro és makro szintű hatalomelméleti megközelítéseket, amelyek a társadalmi kontrollt formálhatják. A fejezet második felében, ahhoz, hogy a környezeti károkozás társadalmi kontrolljáról átfogó képet kapjunk röviden bemutatom a környezeti károkozás formális kontrolljának nemzetközi kereteit. Ehhez a környezeti károkozáshoz kapcsolódó kontrollmechanizmusokat történeti szempontból is megvizsgálom. Egyrészt azt, hogy mióta és milyen okok miatt beszélünk környezeti károkról, másrészt pedig azt, hogy történetileg hogyan fonódtak össze a nemzetállami hatalom és a globalizált piac érdekei. Ezek után a fejezetben az ellenállást, mint egyfajta informális társadalmi kontrollt mutatom be a környezeti konfliktusokban, majd a fejezet utolsó részében az ellenállás kontrolljának formális és informális eszközeire térek ki.

Az értekezés 5. fejezetében az esettanulmányban a gödi Samsung SDI akkumulátorgyára által okozott környezeti károkat, a formális szabályozási környezetet, az ellenállást és az ellenállás kontrollját, valamint annak nehezítő tényezőit vizsgálom. Az elektromobilitáshoz szükséges akkumulátorok gyártásával kapcsolatban igen sok környezetvédelmi dilemma merül fel, többek között a lítium bányászat, az akkumulátorok gyártása, valamint a selejtek és a hulladékok tárolása és tervezett újrahasznosítása által okozott környezeti károk (l. pl. Abelvik-Lawson 2019; Éltető 2024c; Györffy 2023a). A környezeti károk egy következetesen betartott szigorú szabályozási környezetben kisebb eséllyel következnek be, vagy válnak súlyossá. Ez a szabályozási környezet Uniós szinten még csak alakulóban van, de az akkumulátorgyártáshoz és a hulladékkezeléshez kapcsolódó üzemek környezetkárosító hatásai már több magyarországi településen érzékelhetők (Éltető, 2023, 2024). Az akkumulátorgyártáshoz Magyarországon az erdős területek és jó minőségű termőföldek felszámolásától kezdve a zajszennyezésen és a talajvíz szennyezésén át sokféle környezeti kár társul. A gyárak építéséről és bővítéséről nincs hivatalos tájékoztatás és társadalmi egyeztetés, illetve környezeti hatástanulmányok sem készülnek. Így az elektromos autók a nagyvárosok tiszta levegőjét biztosíthatnák, de az autóhasználatból eredő környezeti károk nem tűnnek el, csak átalakulnak, áthelyeződnek és további társadalmi konfliktusok gyújtópontjává válnak.

IV. A kutatás főbb eredményei

Az értekezésben bemutatott gödi esettanulmány a klímaváltozás hatásait csökkenteni hivatott gyakorlatokból eredő paradox környezeti károk (White, 2012) vizsgálatához járul hozzá. South (2009) szerint a környezeti károkozás nem választható el a globális piac működésének gyakorlataitól, amely a természeti erőforrások túlzott mértékű kiaknázására és elpazarlására ösztönöz. A magyarországi esettanulmányban nagyon jól érzékelhetővé válik az, hogy a

környezeti károkat okozó viselkedésformák sok esetben nem minősülnek bűncselekménynek, így a zöld kriminológia vizsgálati tárgya szürke zónába esik. A gödi Samsung gyár esetében ez egyrészt az óriási víz – és energiaigényben nyilvánul meg, másrészt a szabálytalan működés által okozott olyan környezeti károkból, mint a zaj, a levegő és a talajvízszennyezés. Azt is nagyon jól alátámasztja a magyarországi eset, hogy ebben a szürke zónában a vállalatok és az állam bűncselekménynek nem minősülő tevékenységei – illetve a hatóságok mulasztásai – okozhatnak akár nagyon súlyos környezeti károkat is (Hall, 2015).

A gödi esettanulmány szemléltető példája annak, hogy a globális piacgazdaságban a kapitalizmus folyamatosan növekedésre törekvő logikája olyan egyenlőtlen földrajzi tereket hoz létre (Aas, 2012), amelyben bizonyos közösségek kénytelenek együtt élni a piacgazdaság által okozott környezeti károkkal, ugyanakkor a piaci szereplők egyfajta „területen kívüliséget” élveznek (Bauman, 1998). Ráadásul a profittermelés a szabadpiac logikáját követve az adott állam szerepét abban jelöli meg, hogy biztosítsa a piacgazdaság működéséhez szükséges, egyre gyarapodó feltételeket. Ebből adódóan Gödön a helyi lakosok kénytelenek együtt élni a Samsung SDI által okozott zaj, talajvíz – és levegőszennyezéssel, és nem számíthatnak a döntéshozók és a hatóságok segítségére. Aki elköltözik, még az sem biztos, hogy el tud menekülni. Ezt nagyon jól szemlélteti, hogy volt olyan gödi lakos, aki a Samsung gyár miatt költözött el, de az új lakhelyén is akkumulátor iparági beruházást jelentettek be. A Samsung SDI „területen kívüliségét” egyrészt a magyar kormány biztosítja a vállalatnak nyújtott támogatásokkal és a megengedő jogszabályi környezettel – amely illeszkedik abba az akkumulátor értékláncot érintő kormányzati stratégiába, amelyben a külföldi és a haza tőkét az állami költségvetés és a környezet rovására támogatják (Gagyi, 2024). Másrészt az érinthetlenséget az „*állam az államban*” vállalati működés is biztosítja, hiszen ennek eredményeként szinte lehetetlen belelátni a Samsung SDI tényleges működésébe.

Környezeti kár, mint társadalmi konstrukció

Mol (2017) szerint a környezeti kár meghatározásával kapcsolatos dilemmákat a környezeti kár észlelésében közre játszó hatalmi viszonyok, technikák és dinamikák vizsgálatával érdemes feloldani, mivel ezek befolyásolják azt, hogy egy bizonyos környezeti kár legális károkozássá, megtűrt illegális károkozássá, vagy nem tűrt illegális károkozássá válik. Kutatásomban a környezeti kár társadalmi kontrolljának elemzésével azoknak a dinamikáknak és diskurzusoknak a bemutatására törekedtem, amelyek egy adott esetben alakíthatják a környezeti kár észlelését, amelyben fontos szerepe van a hatalmi viszonyoknak, és amely hatással van a környezeti kár kontrolljának különböző formáira is.

Az esettanulmány nagyon jól szemlélteti, hogy a helyi lakosoknak milyen percepcióik vannak a környezeti károkozással kapcsolatban, valamint azt, hogy milyen diskurzusok,

hatalomviszonyok és technikák befolyásolják azt, ahogyan a helyiek észlelik a körülöttük történő környezetszennyezést. Ezzel kapcsolatban nagyon fontos a bizalom kérdése. Milyen mérésekben és adatokban bíznak, bízhatnak meg a helyi lakosok? Sokan az önkormányzat és a hatóság méréseiben civil ellenőrzés nélkül nem bízának meg. Mivel a hatóság nem ellenőrzi, hogy a gyár által bejelentett adatok valóságosak-e, ezért nem lehet azt minden kétséget kizáróan kijelenteni, hogy nem történik-e még súlyosabb környezetszennyezés annál, mint amiről a helyi civilek tudomást szerezhetnek. A döntéshozókat és a hatóságokat mentegető narratíva szerint, nehezíti a dolgukat, hogy viszonylag új iparágról van szó és a használt veszélyes vegyi anyagok, illetve azok bomlástermékeik tényleges, hosszú távon a környezetre és emberi egészségre gyakorolt hatásai még nem teljesen ismertek, csak a kockázatokat láthatjuk tisztán. Vannak ugyanis olyan vegyi anyagok, amelyeknek környezetbe kerülésére még nincsenek mindenhol határértékek megszabva – mint például az NMP, amelynek a levegőben van, a talajban nincs határértéke. A környezeti károkozás meghatározásának nehézségeire mutat rá az is, hogy vannak, akik ezt úgy értelmezik, hogy a természetbe bármennyi kikerülhet az adott vegyi anyagból.

Az esettanulmány rávilágít arra, hogy a környezeti károkozással kapcsolatos percepciók formálásában a károkozás körüli diskurzusoknak kardinális szerepe van. A helyi ellenállás fontos eredménye az, hogy egyáltalán tudomást szereztek az okozott környezeti károkról, valamint az, hogy ezeket kommunikálták a helyi lakosok számára. Ezzel szemben áll az a döntéshozói narratíva, amely azt kommunikálja, hogy az akkumulátor iparági beruházásoknak nagyon szigorú környezetvédelmi előírásoknak kell megfelelniük és mindent megtesznek annak érdekében, hogy a helyiek biztonságban érezzék magukat. Ennek ellenére az információk elérhetetlenné tételével próbálják elfedni a tényleges környezeti károkat.

A környezeti károkozás társadalmi kontrollja

Az értekezésben a társadalmi kontrollnak olyan dinamikus modelljét vezetem be a környezeti károkozás és a társadalmi mobilizáció körül kialakuló komplex kontrollmechanizmusok vizsgálatához, amelyben keverednek azok a kritikai és az interakcionista kriminológiai megközelítések, amelyek segítik a globális és a lokális folyamatok összefüggéseinek árnyalt megértését. Mivel a társadalmi kontroll valamilyen formában minden környezeti konfliktusban megjelenik, ezért a kontrollmechanizmusok vizsgálatát középpontba helyezve az elméleti megközelítés hozzájárulhat a világ különböző pontjain tapasztalt, környezeti károkozással kapcsolatos személyes és közösségi problémák globális gazdasági, politikai és társadalmi folyamatokba illesztéséhez is. Kutatásomban a társadalmi kontroll mindkét formájának – az állam szerepét hangsúlyozó formális kontrollnak, illetve az informális társadalmi kontrollnak – kiemelkedő szerepe van.

A társadalmi kontroll fogalmi keretének alkalmazásának kriminológia-elméleti vonatkozása is van. *E szerint, ha a kriminológia hatáskörét kiterjesztjük azokra a társadalmi viszonyok (intézmények és gyakorlatok) által közvetített károk vizsgálatára, amelyek mögött gazdasági és politikai érdekek, valamint a hatalommal rendelkezők cselekményei állnak, akkor érdemes megismerni és elemezni azokat az eszközöket, amelyek a társadalmi és környezeti károk kontrolljára irányulnak, illetve azokat az érdekeket és érdekkonfliktusokat, amelyek alakítják ezeket.*

1. Milyen jellegzetességeket és összefüggéseket fedezhetünk fel a környezeti károkozás intézményesült és informális társadalmi kontrolljában?

A környezeti károkozás formális kontrollját átjárja a piacgazdaság és a természet dilemmája, amelyben még mindig a gazdasági érdekek kerekednek felül. Már Polányi (2004) is rámutatott a kapitalizmus és a természet problematikus viszonyára, vagyis arra, hogy a piacgazdaság folyamatosan növekedésre törekvő logikája a természet kizsákmányolását eredményezi. A nyolcvanas évektől kezdődően a neoklasszikus közgazdaságtani elvekre épülő neoliberalizmus piaci modelljének megvalósulása soha nem tapasztalt természet-pusztítást okozott, ezáltal felgyorsította a klímaváltozás folyamatát, amelynek komoly következményei vannak a természetre és a társadalomra.

A természet és a kapitalizmus viszonyában rejlő ellentmondásokra nemzetközileg elfogadott válaszként érkezett a zöld gazdaság logikája, amely a felszínes ökológiára épül. Azt állítja, hogy az a technika, ami hozzájárul a természet pusztításához, meg is mentheti azt. Ez hatással van a károkozás formális kontrolljára és arra, ahogyan gondolkodunk az adott környezeti kárról. A gödi esettanulmány alátámasztotta, hogy pusztán a zöld gazdaság logikája nem feltétlen jó válasz a klímaváltságra. Azok a klímaváltság megoldására tett eddigi kísérletek, amelyek nem szakítanak a kapitalizmus logikájával – címkézzék őket akár fenntartható fejlődésnek vagy zöld gazdaságnak – további környezeti károk forrásai lehetnek. A zöld gazdaság narratívája sokszor legitimációt szolgáltat a környezeti károkat okozó tevékenységek folytatásához. Ez Göd és Magyarország esetében ráadásul olyan szabályozási környezetben történik, amely nem akadályozza meg azt, hogy az akkumulátor iparági beruházások súlyos környezeti károkat okozzanak. A gödi eset nagyon jól szemlélteti azt, hogy a piaci szereplők és a tőke bevonása érdekében az állam abban érdekelt, hogy úgy kontrollálja a helyi társadalmi és gazdasági tevékenységeket, ahogyan az a globális piaci folyamatoknak előnyös. Legyen akár szó környezetvédelmi, iparbiztonsági vagy munkajogi szabályozásokról és azok kikényszerítéséről. A zöld gazdaságra és energiára való átállás az általam vizsgált gödi esetben további környezeti károk és társadalmi konfliktus forrása volt, így alátámasztotta White (2012) gondolatmenetét a paradox károk vizsgálatának szükségességéről, valamint Ruggiero (2013) állásfoglalását, mely szerint a zöld kriminológiának a

mélyökológia felé kellene inkább elköteleződnie. Az értekezés megerősítette azt, hogy amíg az elektromobilitásra való erőltetett átállás bizonyos környezeti károkat csökkenthet – mint például a nagyvárosokban a szén-dioxid kibocsátást – az akkumulátor iparági beruházások – amelyekben erőteljesen összefonódnak az állami és a piaci érdekek – további környezeti károkat és társadalmi konfliktust okoznak.

A környezeti károkozás társadalmi kontrollját posztoszocialista közegben vizsgáltam meg, amelyben Györffy (2023b) az ország erőltetett akkumulátor iparághoz kapcsolódó iparosítása és a szocializmus iparpolitikája alatti párhuzamra mutat rá. Az esettanulmányban láthattuk, hogy a Samsung SDI gödi beruházásának állami támogatottsága – mind a pénzübeli, mind a megengedő jogszabályi és hatósági környezeti – fölényes előnyt élvez a helyi lakosok biztonsága és egészséges életkörülményeinek biztosításával, valamint a környezet és a Kárpát-medence természeti kincseinek védelmével szemben. Ezek viszont kivétel nélkül az Alaptörvényben foglalt jogok és kötelezettségek. Göd esetében tehát inkább beszélhetünk a károkozás intézményesült elősegítéséről – megengedő jogi és hivatali környezetről – többek között a beruházások felgyorsításáról és a társadalmi egyeztetés megakadályozásáról.

A környezeti károkozás formális kontrolljának nemzetközi kereteit vizsgálva arra a következtetésre jutott az értekezés, hogy a jogi kontrollmechanizmusok kialakulásának, alkalmazásának és kikényszerítésének időigényessége, érdekkonfliktusokkal terheltége ezáltal sokszor bizonytalansága nem elégséges formális kontroll ahhoz, hogy érdemben visszafordítsa vagy megakadályozza az ökológiai válság súlyosbodását. A természettel való kapcsolatunkat, és az ezzel kapcsolatos percepcióinkat is kultúránk alakítja, ezért a környezeti károkozás vizsgálata során erőteljes kulturális kötöttséggel találjuk szembe magunkat. Ezáltal a formális kontroll működésével kapcsolatban lényegesek azok a diskurzusok, amelyek a nyugati társadalmak természettel való viszonyát formálják. Ezzel kapcsolatban Luke (1995) érvelése rávilágított arra, hogy a természet környezetté alakulása a tudományos és szakpolitikai diskurzusokban hozzájárult a természet kizsákmányolásának legitimálásához. Luke (1995) szerint, hogy ha az a diskurzus válik uralkodóvá, amelyben a természet erőforrásként és egyfajta élettelen környezetként definiálódik, akkor onnantól kezdve szinte bármi legitimálható, ami a természet kizsákmányolását illeti. Ez a diskurzív alárendelődés formálja a környezeti károk formális kontrolleszközeit is. Mivel a természet ebben a perspektívában csupán erőforrásként jelenik meg, a környezet védelmét szolgáló jogi eszközök nem tudnak túllépni a gazdasági fejlődést támogató fenntarthatóság narratíváján.

A környezeti károkozás társadalmi kontrolljának fogalmi keretében a rezisztenciát, mint a környezeti károkozás informális kontrollját értelmeztem, amely részben a formális kontrolleszközök elégtelen működésére reagál. A helyi lakosok ellenállását a közösségek piaci folyamatokkal szembeni önvédelmi mechanizmusaként is leírhatjuk (Polányi, 2004), amelynek

megvan a lehetősége arra, hogy változást hozzon az adott környezeti konfliktusban. Azzal kapcsolatban, hogy ez milyen feltételek mellett képes bekövetkezni, nagyon fontos azt megvizsgálni, hogy milyen az a társadalmi és politikai környezet, amelyben az ellenállás létrejön és ebből adódóan az aktivistáknak milyen alapvető nehezítő tényezőkkel kell megküzdeniük. E környezetnek azzal összefüggésben is fontos következményei vannak, hogy az ellenállás által használt (kontroll)eszközök milyen hatást váltanak ki, működésbe hozzák-e az intézményesült kontrollt, vagy elősegítik-e annak fejlődését. A kutatásban a hangsúly a beruházások vagy fejlesztési projektek által kiváltott környezeti konfliktusokban a helyi közösségek ellenállásán volt. Annak érdekében, hogy az ilyen típusú rezisztenciáról globális képet adjon, az értekezés a Környezeti Igazságosság Atlasz adatbázisának eseteire, illetve az azokat elemző tanulmányokra támaszkodott (Temper, Bene, és Martinez-Alier 2015b; Martinez-Alier és mtsai. 2016; Scheidel és mtsai. 2020). Ezekből kirajzolódott, hogy a környezeti konfliktusokban létrejövő ellenállások lényeges elemei közé tartoznak a peres eljárások és nagyon fontos eredményük a közösségi részvétel megerősödése. A formális keretek közötti jogérvényesítés fontossága arra mutat rá, hogy a jogoknak a környezeti károkozással szembeni ellenállás szempontjából nagyon lényeges szerepe van, amelyben a jog pozitív, erőforrásként megjelenő arca nyilvánul meg.

Mivel az ellenállás egyik legfontosabb eszköze a jog és a jogérvényesítés, ezért ebből a szempontból a jogi normák és intézmények teret adnak a rezisztens társadalmi cselekvésnek, illetve azon belül olyan *taktikai manőverezéseknek* (Fleck, 2014), amely az egyéni vagy a kollektív - helyi közösségi - cselekvés transzformatív erejéhez járulhat hozzá, vagyis egy adott ügyben elérhet rész vagy akár teljes, nem csak jogi értelemben vett sikert. A jog, mint a társadalmi mobilizáció egyik fontos eszköze a gödi esettanulmányban is megjelent. Az autoriter politikai környezet viszont ebben az esetben inkább ellehetetleníti azt, hogy a jognak ez a pozitív arca megjelenjen. Ennek egy példája, hogy a hatóságok nem vették figyelembe azt, hogy a bíróság azonnali jogvédelmet rendelt el, így le kellett volna állítani a Samsung SDI egységes környezethasználati engedélyhez kötött tevékenységeit. Ennek ellenére sok mindent értek a civilek. Többek között a munkájuk járult ahhoz hozzá, hogy elinduljon a Samsung SDI esetében a környezeti felülvizsgálat, legyen az NMP-nek kibocsátási határértéke a levegőben, elkezdjék kiépíteni a monitoring rendszert, valamint, hogy olyan információkat tudjanak meg a gyárral kapcsolatban – akár peres úton kikényszerítve –, amelyeket a hatóságok nem szándékoztak nyilvánosságra hozni.

2. Hogyan valósul meg az ellenállás kontrollja?

A környezeti konfliktusok negatív kimenetelei szempontjából súlyos problémaként definiálódik az aktivisták kriminalizálásának globális, illetve az ellenük elkövetett súlyos bűncselekményeknek leginkább a globális dél országaiban való elterjedtsége. Az ellenállás kontrolljával kapcsolatban

az értekezés bemutatja azokat a hatalomgyakorlási technikákat, amelyek hozzájárulnak az ellenállás megnehezítéséhez, valamint azokat az eszközöket, amelyek az ellenállás kontrollját célozzák. Itt a jog, mint az elnyomás eszköze jelenik meg, amelyet alátámasztottak azok az esettanulmányban feltárt kormányzati hatalmi eszközök, amelyek egyrészt a politikai elit szándékának társadalmi egyeztetés nélküli megvalósítását szolgálják, másrészt az ellenállás és tágabb értelemben a magyarországi civil társadalom ellehetetlenítését.

A kontrolleszközök céljai és megvalósulási formái – akár az ellenállás kialakulásának megnehezítése a céljuk, akár az ellenállás tevékenységeinek kontrollja –, mindig a helyi sajátosságoknak megfelelően alakulnak, ezért az értekezés 4. fejezetében csak törekedtem a különböző kontrolleszközök kategorizálásra. Az EJ atlasz segítségével másodlagos adatokból megismert esetek, illetve az ellenállás kontrolljának kérdésével foglalkozó szakirodalmak (ld. pl. Fernandez, 2008; Balsiger, 2015; Peterson és Wahlström, 2015; Scheidel és *mtsai.*, 2020; Vegh Weis, 2022) alapján a kontroll eszközeit három kategóriába soroltam, amelyek pontosítását a terepmunka tapasztalati alapján, a magyarországi eset jellegzetességei alapján végeztem el:

1. A rezisztencia formális kontrolljával, amelynek szélsőséges esete a kriminalizáció számos esetben találkozhatunk. Megnyilvánulási formái eltérőek a globális dél országokban – ahol nem ritka, hogy több évnyi szabadságvesztés büntetést kapnak az ellenállás kulcsszereplői – és a globális észak országokban – az Egyesült Államokban és Európában – ahol ez többek között az aktivisták elleni rendőri intézkedésekben és szabálysértési eljárásokban nyilvánul meg, amelyben a környezetvédő aktivistákat „ökoterroristaként” vagy szélsőséges csoportként állítják be.
2. A kontroll egy másik formája a környezetvédő aktivistákat ért atrocitások, illetve az ellenük elkövetett akár nagyon súlyos, életellenes bűncselekmények. Ez utóbbi is leginkább a globális dél országaira jellemző, míg az aktivistákat ért fenyegetésekkel és atrocitásokkal bárhol, akár Magyarországon is találkozhatunk.
3. A puha kontroll eszközei közé azokat a gyakorlatokat soroltam, amelyben akár a beruházó vállalat, vagy állami szereplők megpróbálják meggyőzni az ellenállás szereplőit és/vagy az érintett közösséget arról, hogy ne folytassanak rezisztens cselekvést, illetve ne is csatlakozzanak az ellenálláshoz. Ez lehet akár különböző a vállalati társadalmi felelősségvállalás nevében végrehajtott program vagy fejlesztés, illetve bizonyos esetben a helyiek különféle előnyökhöz juttatása, vagy kivásárlása. Ide tartoznak azok a retorikai elemek és politikai vagy vállalati diskurzusok is, amelyek az adott beruházást kívánják normalizálni és elfogadtatni a tágabb közönséggel, ezáltal formálva az ellenállást, illetve megkérdőjelezve annak helyénvalóságát és hitelességét.

A terepmunka és a dokumentumelemzés alapján a gödi esetben három olyan kategóriát azonosítottam, amelybe illeszkednek az ellenállás kontrolljának eszközei:

1. *Az ellenállás mértékének mederben tartása.* Ebben a kategóriában jellemzően olyan *puha kontrolleszközökről* beszélhetünk, amelyek különböző állami, helyi önkormányzati és vállalati narratívákra épülnek és amelyek növelik a bizonytalanságot, bizalmatlanságot és a megosztottságot, illetve elfedik a valódi problémát és annak súlyosságát. Ezzel gyengíteni próbálják az ellenállást vagy megakadályozni annak elterjedését, népszerűvé válását. Ide sorolom az akkumulátorgyártás szakmai kérdéseinek kisajátítását a hegemon (párt)politikai diskurzus által, amely hozzájárul a helyi lakosok közügyektől való elidegenedéséhez, illetve a helyi civil szervezetek közötti együttműködés megnehezítéséhez. A kormányzati elnyomás eszköztárának a része a közügyek átpolitizálása, eszerint pártpolitikaként keretezik azokat a szakmai, szakpolitikai kérdéseket, amelyekről nem kívánnak társadalmi egyeztetést folytatni. Ennek eredményeként, az adott ügyben érintettek, esetünkben a Samsung gyár környezetszennyezési és iparbiztonsági kockázatainak kitett helyi lakosok, sokszor inkább távol tartják magukat a közügyektől. Ez jelentősen megnehezíti a mozgósítást. Ide tartozik az a politikai retorika is, amely az ellenállás megítéléséről, vagy úgy általában véve a civil társadalomról, a tágabb közvéleményt negatív irányba formálja. Továbbá az információk elérhetetlensége, sokszor eltítkolása vagy félremagyarázása az ellenállás megnehezítésén túl, a helyi közösségben fokozza a bizalmatlanságot, valamint növeli a bizonytalanságot az akkumulátorgyárak környezetre és egészségre gyakorolt hatásainak észlelésével kapcsolatban. Szintén a puha kontrolleszközökhöz soroltam azokat az önkormányzat által szervezett közösségi programokat, amelyek egyfajta pótcselekvésként értelmezhetők, és amelyek a helyi lakosok közérzetét úgy próbálják javítani, hogy közben a szorongásuk egyik fő okáról nem vesznek tudomást. Ilyen szempontból puha kontrolleszközként értelmezem a Samsung társadalmi felelősségvállalás programjait (CSR) is, amelyek a vállalat zöldre és felelősségteljesre festésével maszkírozzák el azokat a súlyos iparbiztonsági kockázatokat és környezeti károkat, amelyek a helyi lakosok számára az egymásnak ellentmondó információk, illetve sok esetben az információhiány miatt szinte láthatatlanok.
2. *Jogi instrumentalizmus és jogalkalmazói gyakorlatok.* A jogi instrumentalizmus nagyon erősen megjelenik az ellenállás nehezítésének, olykor ellehetetlenítésének, illetve a Samsung működésének támogatása érdekében. Az akkumulátoriparági beruházások zavartalan végrehajtását támogató jogi és hivatali környezet, illetve annak változékonysága jól szemlélteti azt, hogy a jogalkotó számára a gazdasági érdekek felülírják a közösség érdekét, illetve a környezeti értékeket ezáltal az egészséges élethez szükséges feltételeket, annak ellenére, hogy ez utóbbit Magyarország Alaptörvénye is védi. Az ellenállás megnehezítésének szempontjából a jogi instrumentalizmus és a jogalkalmazói gyakorlatok

kategóriájában megkülönböztettem az akkumulátoriparági beruházások felgyorsítását és megkönnyítését szolgáló jogi és hivatali környezetet, a kivételes kormányzás eszköztárát, a politikai hatalom védelmét szolgáló jogalkotást – mind például a Szuverenitásvédelmi hivatal – valamint az időhúzást, mint rutinszerűen alkalmazott jogalkalmazói gyakorlatot.

3. *A személyes és a civil szerveződést ért megszorítások és atrocitások.* Ezek között az eszközök és közösségi reakciók között találkozhatunk a civilek hiteltelenítésével, rágalmozással, továbbá a helyi online közösségi platformokhoz való hozzáférés korlátozásával.

Azzal összefüggésben, hogy milyen kapcsolódási pontokat fedezhetünk fel a rezisztencia kontrollja, valamint az ártalomokozás mögött húzódó hatalmi viszonyok között az esettanulmányban kirajzolódott, hogy az ellenállás kontrollja szorosan összefonódik az adott gazdasági tevékenység, jelen esetben a Samsung SDI zavartalan működésének és bővítésének elősegítésével. A kontrolleszközök nagy része első sorban az állam által támogatott gazdasági tevékenység, ez esetben a Samsung gyár működésének és folyamatos bővítésének elősegítését célozzák, de több ponton összekapcsolódnak az ellenállás kontrolljával vagy éppen ellenkezőleg, annak negligálásával, amely a piaci érdekek hatalomgyakorlással való komplex összefonódására utal. Mivel az ellenállás egyfajta kellemetlenségként, fenyegetettségként jelenik meg a kormányzati szándékkal szemben, ezért nem lehet teljesen szétválasztani azokat az eszközöket, amelyek a gazdasági tevékenység működésének zavartalanságát támogatják, ezáltal szűkítve az ellenállás mozgásterét – mint például a kiemelt kormányzati beruházással nyilvánítás – azoktól, amelyek közvetlenül a civil aktivisták munkájának megnehezítését vagy hiteltelenítését szolgálják – mint például a Szuverenitásvédelmi hivatal vizsgálata az egyesület ellen.

3. A környezeti károkozás és az ellenállás kontrollja hogyan kapcsolódik a környezeti károkozás reprodukciós folyamataihoz?

A kutatás megerősítette azt a hipotézist, amely szerint a környezeti károkozás gyenge intézményesült kontrollja, illetve a környezeti károkat okozó gazdasági tevékenységek intézményesült elősegítése a társadalom részéről olyan informális kontrollmechanizmusokat válthat ki, amelyek az ellenállás különböző formáiban jelennek meg. Erre az ellenállásra adott, kontroll típusú reakciók hozzájárulnak a környezetkárosítás akár bővített reprodukciós folyamataihoz.

A magyarországi esetet olyan globális tendenciákhoz is tudjuk kötni, amelyek a környezeti károkozáshoz vezető folyamatok és a károkozás társadalmi kontrollja körül rajzolódnak ki. Ebben egyrészt megjelennek a zöld gazdaság, azon belül is az elektromobilitásra való átállás okozta környezeti károk, amelyek a lítium bányászattól kezdve az akkumulátor hulladék problematikájáig világszerte sok helyen kiváltják az érintett közösségek ellenállását. Másrészt a

környezeti károkozás ellenében kialakult rezisztencia kontrollja olyan globális probléma, amelyben állami és vállalati szereplők próbálják – az értekezésben is bemutatott – változatos eszközökkel hitelteleníteni, ellehetetleníteni és megnehezíteni az ellenállást. Az ellenállás kontrolljának eszközei tehát ráerősítenek a környezeti károkozás piacgazdaság által fenntartott reprodukciós folyamataira.

Az értekezésben bemutatott példák szemléltetik azt, hogy az ellenállásra adott, kontroll jellegű reakciók a környezeti károkozás reprodukciós folyamataihoz is hozzájárulnak. Hiszen hátráltatják azokat az informális társadalmi kontrollmechanizmusokat, amelyek a környezeti károkat okozó beruházások szabályszerű működését, vagy az ilyen jellegű beruházások felfüggesztését kényszeríthetnék ki. Ezekben az esetekben felfedezhetjük az összefüggést a privilégiumok megtartása – amelyhez különböző gazdasági érdekek kötődnek –, valamint a kontrolleszközök kiterjesztésének tendenciái között is. Így a mindenkori politikai és gazdasági elit a társadalmi mobilizáció gyengítésével, akár a civil társadalom szűkülő mozgásterén, a kriminalizáción, a megfélemlítésen, vagy az aktivisták ellen elkövetett büntetlenül hagyott bűncselekményeken keresztül, további teret enged a különböző iparágak és nagy beruházások környezeti és társadalmi károkat okozó tevékenységeinek.

Felhasznált irodalom

- Aas, K.F. (2012) “‘The Earth is one but the world is not’: Criminological theory and its geopolitical divisions”, *Theoretical Criminology*, 16(1), pp. 5–20. Available at: <https://doi.org/10.1177/1362480611433433>.
- Abelvik-Lawson, H. (2019) *Indigenous Environmental Rights, Participation and Lithium Mining in Argentina and Bolivia: A Socio-Legal Analysis*. University of Essex.
- ARTICLE 19 Free Word Centre. 2016. *A Deadly Shade of Green : Threats to Environmental Human Rights Defenders in Latin America*.
- ARTICLE 19 Free Word Centre. 2014. *A Dangerous Shade of Green: Threats to Environmental Human Rights Defenders and Journalists in Europe*.
- Balsiger, Philip. 2015. ‘Managing Protest: The Political Action Repertoires of Corporations’. In *The Oxford Handbook of Social Movements*, edited by Donatella Della Porta and Mario Diani, 653–66. Oxford: Oxford University Press.
- Barak, G. (2015) *The Routledge International Handbook of the Crimes of the Powerful*. Available at: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>.
- Bauman, Z. (1998) *Globalization The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press.
- Beizsley, Daniel. (2019). Researching elites at the margins of research ethics frameworks. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*. 9. 37-51. 10.5553/TCC/221195072019009002003.
- Bittle, S. et al. (2018) *Revisiting Crimes of the Powerful. Marxism, Crime, and Deviance*. Edited by S. Bittle et al. Abingdon: Routledge.
- Borbíró, A. (2011) ‘Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban’.

- Borbíró, A. (2018) 'Kritikai megközelítések a bűnözés vizsgálatában', in A. Menyhárd and I. Varga (eds) *350 Éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi kara: A Jubileumi Év Konferenciasorozatának Tanulmányai*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, pp. 420–425.
- Brisman, A. and South, N. (2014) *Green Cultural Criminology. Constructions of Environmental Harm, Consumerism, and Resistance to Ecocide*. Abingdon: Routledge.
- Brisman, A. and South, N. (2019) 'Green Criminology and Environmental Crimes and Harms', *Sociology Compass*, 13(1), pp. 1–12. Available at: <https://doi.org/10.1111/soc4.12650>.
- Cohen, S. (1985) *Visions of Social Control Crime, Punishment and Classification*. Polity Press.
- DeKeseredy, W.S. (2011) *Contemporary Critical Criminology*. London and New York: Routledge. Available at: <http://oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199585977.001.0001/oxfordhb-9780199585977-e-006>.
- Dupuy, P.-M. and Vinuales, J.E. (2015) *International Environmental Law*. Cambridge.
- Éltető, A. (2023) *Akkumulátorgyártás Magyarországon*.
- Éltető, A. (2024) 'Miért más? A magyar akkumulátorgyártás sajátos jellemzői : Jogi háttér, környezeti hatások', *Külgazdaság*, 68(7–8), pp. 88–120. Available at: <https://doi.org/10.47630/kulg.2024.68.7-8.88>.
- Fernandez, Luis A. 2008. *Policing Dissent: Social Control and the Anti-Globalization Movement*. *Policing Dissent: Social Control and the Anti-Globalization Movement*. London: Rutgers University Press. <https://doi.org/10.1080/10282580.2010.517992>.
- Ferrell, J. (2013) 'Tangled up in green: Cultural criminology and green criminology', in N. South and A. Brisman (eds) *Routledge International Handbook of Green Criminology*. Oxfordshire: Routledge, pp. 349–364.
- Ferrell, J., Hayward, K. and Young, J. (2008) *Cultural Criminology: an invitation, Cultural Criminology. An Invitation*. London: Sage.
- Fleck, Z. (2014) 'I. Jog és társadalom, jogszociológia', (Tamanaha 2010).
- Fleck, Z. (2016) 'A hatalom korlátozása'.
- Gagy Ágnes. 2024. CATL, capitalist strategies and emerging state-capital alliances. The case of CATL in Hungary. Tni.org, november 7. <https://www.tni.org/en/article/catl-capitalist-strategies-and-emerging-state-capital-alliances> 2025.04.14.
- Garland, D. (2001) *The Culture of Control*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Global Witness (2019) *Enemies of the State? How governments and business silence land and environmental defenders*. https://gw.cdn.ngo/media/documents/Enemies_of_the_State.pdf
- Global Witness (2024) *Missing voices: The violent erasure of land and environmental defenders*
- Global Witness 2023. Report overview <https://globalwitness.org/en/campaigns/land-and-environmental-defenders/in-numbers-lethal-attacks-against-defenders-since-2012/>
- Győrffy, D. (2023) 'Az akkumulátorhulladék sorsa: szabályozás és technológia', *Külgazdaság*, 67(11–12), pp. 3–27. Available at: <https://doi.org/10.47630/kulg.2023.67.11-12.3>.

- Hall, M. (2015) *Exploring Green Crime. Introducing the Legal, Social and Criminological Contexts of Environmental Harm*. London: Palgrave Macmillan.
- Halsey, M. and White, R. (1998) 'Crime, Ecophilosophy and Environmental Harm', *Theoretical Criminology*, 2(3), pp. 345–371. Available at: <https://doi.org/0803973233>.
- Irk, Ferenc. 2016. 'Zöldkriminológia: szemlélet, súlypontok, irányzatok'. In Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 53. (2016) 9-24.
- Knox, J.H. and Pejan, R. (2018) *The Human Right to a Healthy Environment*. Cambridge: Cambridge University Press. Available at: <https://doi.org/10.6007/ijarbss/v6-i9/2326>.
- Luke, Timothy W. 1995. 'On Environmentality : Geo-Power and Eco-Knowledge in the Discourses of Contemporary Environmentalism'. *Cultural Critique The Politi* (31): 57–81.
- Lynch, M.J. (1990) 'The Greening of Criminology: A Perspective on the 1990s 2.', *Critical Criminology*, 3–4, pp. 11–12.
- Lynch, M.J. et al. (2013) 'Is it a crime to produce ecological disorganization? why green criminology and political economy matter in the analysis of global ecological harms', *British Journal of Criminology*, 53., pp. 997–1016. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-319-18081-6_7.
- Lynch, M.J., Stretesky, P.B. and Long, M.A. (2018) 'Green criminology and native peoples: The treadmill of production and the killing of indigenous environmental activists', *Theoretical Criminology*, 22(3), pp. 318–341. Available at: <https://doi.org/10.1177/1362480618790982>.
- Martinez-Alier, J. et al. (2016) 'Is there a global environmental justice movement?', *Journal of Peasant Studies*, 43(3), pp. 731–755. Available at: <https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1141198>.
- Molnár Tamás. 2021. A 'zöld' kriminológia jelentősége és aktualitása IUSTUM AEQUUM SALUTARE 17 : 2 pp. 269-283., 15 p.
- Nádasi Mária. 2004. Dokumentumelemzés. In.: Falus István (szerk.) Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe. 317-330.
- Peterson, Abby, and Mattias Wahlström. 2015. 'Repression: The Governance of Domestic Dissent'. In *The Oxford Handbook of Social Movements*, edited by Donatella Della Porta and Mario Diani, 634–52. Oxford: Oxford University Press.
- Polányi Károly. 2004. *A Nagy Átalakulás Korunk Gazdasági És Politikai Gyökerei*. 2. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Potter, G. (2014) 'The Criminogenic Effects of Environmental Harm: Bringing a "Green" Perspective to Mainstream Criminology', in T. Spapens, R. White, and M. Kluin (eds) *Environmental Crime and its Victims. Perspectives within Green Criminology*. Ashgate, pp. 7–22.
- Rojas-Páez, G. (2014) 'Whose Nature ? Whose Rights ? Criminalization of Social Protest in a Globalizing World', *Onati Socio-Legal Series*, 1, pp. 1–12.
- Rothe, D.L. and Friedrichs, D.O. (2014) *Crimes of globalization, Crimes of Globalization*. London and New York: Routledge.
- Ruggiero, V. (2015) *Power and Crime*. Routledge.
- Ruggiero, V. and South, N. (2010) 'Critical Criminology and Crimes Against the Environment', pp. 245–250. Available at: <https://doi.org/10.1007/s10612-010-9121-9>.

- Scheidel, Arnim, Daniela Del Bene, Juan Liu, Grettel Navas, Sara Mingorría, Federico Demaria, Sofía Avila (2020) 'Environmental Conflicts and Defenders: A Global Overview'. *Global Environmental Change* 63 (April).
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102104>.
- Scheidel, A. et al. (2020) 'Environmental conflicts and defenders: A global overview', *Global Environmental Change*, 63(April). Available at:
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102104>.
- Scott, J.C. (1985) *Weapons of the Weak Everyday Forms of Peasant Resistance*.
- South, Nigel (2009) 'The Greening of Criminology', in E. Carrabine et al. (eds) *Criminology: A Sociological Introduction*. 2. Abingdon: Routledge, pp. 313–330.
- Sutherland, E.H. (1949) *The White Collar Crime*. New York: Dryden.
- Temper, L., Bene, D. del and Martinez-Alier, J. (2015) 'Mapping the frontiers and front lines of global environmental justice: The EJAtlas', *Journal of Political Ecology*, 22(266642), pp. 254–278.
- Vegh Weis, Valeria (2017) *Marxism and Criminology. A History of Criminal Selectivity*. Leiden: Brill.
- Walters, R. (2018) 'Green criminologies', in P. Carlen and L.A. Franca (eds) *Alternative Criminologies*. Oxon és New York: Routledge, pp. 165–181.
- White, R. (2009) 'Researching Transnational Environmental Harm: Toward an Eco-Global Criminology', *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 33(2), pp. 229–248. Available at: <https://doi.org/10.1080/01924036.2009.9678807>.
- Zachar Zalán. 2020. 'A Környezetkárosítás-Bűncselekmény Kriminálstatisztikai Mutatói És Az Elkövetők Szociálgeográfiai Vizsgálata'. *Belügyi Szemle* 68 (1): 33–51.
<https://doi.org/10.38146/bsz.2020.1.2>.
- Zaitch, D., Boekhout van Solinge, T. and Müller, G. (2014) 'Harms, crimes and natural resource exploitation: A green criminological perspective on land-use change', in B. Maarten, P. Lorenzo, and E. Mostert (eds) *Conflicts over Natural Resources in the Global South*. London: CRC Press, Taylor & Francis Group, pp. 91-108.

A szerző témában megjelent publikációi:

Szalai Alida (2025) *A környezeti károkozás társadalmi kontrollja: az ellenállás kontrollja egy magyarországi esettanulmány tükrében*. KRIMINOLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK (megjelenés alatt)

Szalai Alida (2023) *Hatalom és az ellenállás dinamikái a környezeti károkozás kontrolljában: akkumulátorgyárak zöld-kulturális kriminológiai megközelítésben*. KRIMINOLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK 83. pp. 153-168., 16 p.

Szalai Alida (2021) *A social control perspective for the study of environmental harm and resistance* In: Weis, Valeria Vegh Criminalization of Activism: Historical, Present, and Future Perspectives. London, Egyesült Királyság / Anglia: Routledge pp. 30-41., 12 p.

Szalai Alida (2020) *Gazdasági érdekek és marginalizált közösségek a globális délen: a környezeti károkozás által kiváltott ellenállás kontrollja*. KRIMINOLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK 80 pp. 197-209., 13 p.